

Mirosław Machoń

Gospodarka leśna w obliczu potrzeb ochrony przyrody

Roczniki Administracji i Prawa 13, 155-171

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GOSPODARKA LEŚNA W OBLICZU POTRZEB OCHRONY PRZYRODY

WPROWADZENIE

Pozyskanie drewna w ramach gospodarki leśnej negatywnie oddziałuje na przyrodę. Powoduje stały konflikt pomiędzy zasadami gospodarki leśnej a celami systemu ochrony zasobów przyrodniczych Polski, uregulowanymi w ustawie o ochronie przyrody. Ustawa ta sprowadza się głównie do ochrony i zachowania, dla przyszłych pokoleń, cennych elementów przyrody (czyli rzadkich i zagrożonych wyginięciem), a także procesów w niej zachodzących.

Gospodarka leśna jako zasadniczy element polityki leśnej państwa polskiego przyjmuje za nadrzędny cel wyznaczanie kompleksu działań kształtujących stosunek człowieka do środowiska, a w szczególności do lasu. Zmierza do zachowania, w zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej, wielofunkcyjności i ochrony lasów oraz kształtowania środowiska przyrodniczego zgodnie z obecnymi i przyszłymi oczekiwaniami społeczeństwa.

Narzędziem prawnym dla realizacji polityki leśnej jest ustawa o lasach. Ustawa ta stawia ponad korzyści ekonomiczne trwałość i wielofunkcyjność lasów. Stanowi ponadto, iż podstawowym zadaniem Lasów Państwowych jest prowadzenie trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, z uwzględnieniem następujących celów:

- zachowanie lasów oraz korzystnego ich wpływu na klimat, powietrze, glebę, wodę, warunki życia i zdrowie człowieka oraz równowagę przyrodniczą;
- ochronę lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych ze względu na:
  - a) zachowanie różnorodności przyrodniczej,
  - b) zachowanie leśnych zasobów genetycznych,
  - c) walory krajobrazowe,
  - d) potrzeby nauki;
- ochronę gleb i terenów szczególnie narażonych na zniszczenie lub uszkodzenie oraz o specjalnym znaczeniu społecznym;
- ochronę wód powierzchniowych i głębinowych, retencji zlewni, w szczególności na obszarach wododziałów i na obszarach zasilania zbiorników wód podziemnych;
- produkcję, na zasadach racjonalnej gospodarki, drewna i surowców oraz produktów ubocznego użytkowania lasu¹.
- Ustawa określa również zasady, według których prowadzi się gospodarkę leśną;
- powszechnej ochrony lasów;
- trwałości utrzymania lasów;

* mgr; Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie.

¹ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach, art. 7 (Dz.U. 2011 r. Nr 12, poz. 59).

- ciągłości i zrównoważonego wykorzystania wszystkich funkcji lasów;
- powiększania zasobów leśnych².

Gospodarka leśna stanowi jednocześnie ważną gałąź gospodarki narodowej. Obejmuje użytkowanie lasu, głównie produkcję drewna oraz pozyskanie płodów runa leśnego i użytków ubocznych, takich jak: choinki, stroisz, żywica, kora, grzyby, torf, tusze zwierzyny łownej, owoce oraz zioła. Celem gospodarki leśnej, dla tego przypadku, jest ograniczanie lub eliminowanie zagrożeń mogących wpłynąć negatywnie na osiągnięcie określonego, wysokiego efektu ekonomicznego, wynikającego z produkcji dużej ilości surowca drzewnego, gwarantującego zarazem wysoką jakość pozyskanego surowca i wysoki zysk.

Te dwa sprzeczne ze sobą i wykluczające się elementy gospodarki leśnej, z których dominującym jest produkcyjny element ekonomiczny, nastawiony głównie na zysk, ze względu na łamanie obowiązującego prawa otwierają drogę do odpowiedzialności podmiotu zarządzającego. W szczególności do odpowiedzialności na podstawie ustawy o ochronie przyrody, jak również odpowiedzialności cywilno-administracyjnej na podstawie ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, implementującej dyrektywę 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu. W skrajnych przypadkach działalność jednostki organizacyjnej Lasy Państwowe, wykraczająca poza zakres dopuszczalnych odstępstw, zgodnie z wykładnią polskich i unijnych przepisów środowiskowych podlegać może ocenie z punktu widzenia odpowiedzialności karnej na podstawie norm Kodeksu karnego.

GENEZA OCHRONY PRZYRODY

Przyroda w sensie znaczeniowym obejmuje zakres pojęciowy dwóch systemów. Z jednej strony charakteryzuje „ogół rzeczy i zjawisk wszechświata rodzących się, powstających samostannie, bez udziału człowieka; natura”³, by następnie, z drugiej strony, przywołać „świat roślinny i zwierzęcy z terenu, na którym się znajduje”⁴. Przyroda więc jako całość składa się ze wzajemnie powiązanych elementów pochodzenia naturalnego oraz noszących znamiona bezpośredniej lub pośredniej ingerencji człowieka, stanowiących swoisty system, kształtowany od początku istnienia życia na Ziemi. Zasadnicze elementy tego systemu stanowią wszelkie organizmy żywe (biologiczne), oraz ich środowisko – woda, gleba, powietrze, jak również (abiotyczne), nieożywione.

Już Platon (427–347 r. p.n.e.) postrzegał przyrodę jako zespół organiczny, materialny z pierwiastkami idealnymi i duchowymi, ułożony celowo i rozumnie. Według Platona stwórca z dobroci dla doskonałości uczynił świat żywym i harmonijnym jako główną zasadę jego budowy. Również Arystoteles (384–322 r. p.n.e.) w swoim ontologicznym rozumieniu świata pojmował całą przyrodę jako twór substancjonalny, dynamiczny a zarazem celowy. Uważał, że deszcz pada po to, by rośliny mogły rosnąć. Dzielił przyrodę na ożywioną i nieożywioną. Jego zdaniem przyroda nieożywiona pozbawiona jest naturalnej możliwości zmian, co nie wyklucza dokonywania zmian pod wpływem oddziaływań zewnętrznych. Jedynie w rzeczach ożywionych tkwi naturalna możliwość dokonania się zmian.

Dla poprawności w obszarze badanym winien zostać scharakteryzowany również pierwszy lekssem zestawienia „ochrona przyrody” – ochrona.

² Ibidem, art. 8.

³ A. Sikorska-Michalak, O. Wojniłko, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998, s. 204.

⁴ Ibidem, s. 204.

Ochrona – „zabezpieczenie przed czymś złym, niekorzystnym, niebezpiecznym; strzeżenie kogoś, czegoś; obrona, opieka. Ochrona socjalna, prawna. Ochrona przyrody (...)”⁵.

Pod pojęciem ochrony przyrody rozumiemy najczęściej działalność mającą na celu zachowanie, odnawianie oraz zrównoważone użytkowanie tworów i zasobów przyrody żywej i nieożywionej, takich jak:

- dziko występujące rośliny, zwierzęta i grzyby,
- rośliny, zwierzęta i grzyby objęte ochroną gatunkową,
- zwierzęta prowadzące wędrowny tryb życia,
- siedliska przyrodnicze,
- siedliska zagrożonych wyginięciem rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów,
- twory przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalne szczątki roślin i zwierząt,
- krajobraz,
- zieleń w miastach i wsiach,
- zadrzewienia.

Działania nacechowane staraniami na rzecz ochrony przyrody podejmowano od najdawniejszych czasów. Przyjmując, że wszelkie działania ludzkie w wyniku których ogranicza się lub całkowicie eliminuje użytkowanie elementów otaczającej natury, w konsekwencji prowadzą do ich zachowania, wywieść należy, iż ochrona przyrody sięga czasów nawet epoki kamienia łupanego. Z tego okresu pochodzą różne motywy ochrony przyrody. Związane są one z wiarą, kultem wszystkich kultur, szacunkiem czy pietyzmem wobec niektórych elementów przyrody. Należy sobie jednak zdawać sprawę, iż pomimo że nasza wiedza w sferze zachowań i wierzeń tamtego okresu opiera się bardziej na domniemaniach niż dowodach naukowych, to ślady pozostawione na rysunkach skalnych i miejscach pochówku zmarłych potwierdzają słuszność wnioskowania o ówczesnym kulcie dla wybranych elementów przyrody.

Pierwszy akt prawny dotyczący przyrody datowany jest na 1100 rok p.n.e. Wówczas w Chinach wydano rozporządzenie dotyczące „zachowania cennych drzew, niektórych lasów i polepszenia gospodarki leśnej”. W starożytności do symboli kultu religijnego należało drzewo. Stanowiło ono symbol boskości i miejsce pobytu sił nadprzyrodzonych, miało także dużą wartość gospodarczą i militarną. Symbolikę drzewa przypisywano również całym połączom leśnym, dlatego zwycięskie armie, zadając ostateczny cios pokonanym, wycinały wszystkie drzewa z terenów podbitych. W starożytnej Grecji ochroną objęto również gaje oliwne. Pierwsze wzmianki o uprawach tych drzew datuje się na około 5 tys. lat p.n.e. Według mitologii greckiej bogini Atena pierwsze drzewka podarowała mieszkańcom Peloponezu⁶. Gałązki oliwne, ze względu na moc im przypisywaną, stanowiły wyjątkową nagrodę dla zwycięzców olimpiad.

W starożytności można doszukać się również dowodów na ochronę przyrody ze względu na jej walory estetyczne. Jak wynika z opisu greckiego historyka Herodota z Halikarnasu⁷, król perski Kserkses (517–465 r. p.n.e.), miłujący przyrodę, tak bardzo zachwycił się pięknem platanu⁸, że w celu jego ochrony zawiesił na nim złoty znak i postawił strażę. Tym sposobem czyn króla przyjmowany

⁵ Ibidem, s. 642.

⁶ B. Rudzik-Wasiak, *Miasta Marzeń 2, Grecja*, Warszawa, 2012, s. 18.

⁷ Herodot z Halikarnasu, Grek z pochodzenia, ur. w Azji Mniejszej – żył w latach ok. 485–425, zwany przez Cicerona ojcem historii, a przez R. Kapuścińskiego uznany pierwszym, wielkim reporterem.

⁸ Platan – wysokie do 30 m drzewo ozdobne o luszczącej się cienkimi płatkami korze, dużych pachnących liściach i kulistych kwiatostanach.

jest jako pierwszy opisany przypadek ochrony drzewa pomnikowego, pomimo że określenie „pomnik przyrody” wprowadził w życie Alexander von Humboldt dopiero w połowie XIX wieku n.e.⁹

Również ochrona zwierząt ma swoje początki. Jak wskazują wyryte w skałach ok. III w. p.n.e. rozkazy Asioka (304-232 p.n.e.), potężnego władcy indyjskiego z dynastii Maurjów, już wówczas obowiązywał zakaz pozbawiania życia przeważającej ilości stworzeń dziko żyjących i udomowionych. Asioka zniósł również wymóg składania krwawych ofiar ze zwierząt oraz w znacznym stopniu ograniczył ubój zwierząt do spożycia. Na jego stoły mogły być przeznaczone dziennie jedynie dwa pawie i jeden jelen¹⁰.

Bardzo wymownym i ważnym dla całego procesu ochrony przyrody było i pozostaje do dzisiaj to co pisał Cyceron (106-43 r. p.n.e.), że „niszczenie lasów jest najgorszym wrogiem dobrobytu społeczeństwa”¹¹.

Z początków naszej ery brak jest informacji na temat działalności człowieka w obszarze ochrony przyrody. Dopiero wiek XIX, wraz z nowatorskim określeniem Humboldta – „pomnik przyrody”, jako forma ochrony najcenniejszych elementów przyrodniczych, w tym starych i rzadkich drzew, stał się początkiem nowej idei ochrony przyrody. Równocześnie z ochroną jednostkowych elementów przyrody rozwinął się kierunek ochrony rezerwatowej. Idea ta, wraz z osadnikami przeniesiona została do Ameryki. Tam na pierwszy plan wysunęły się motywy higieniczno-społeczne i społeczno-wychowawcze. „Dla pożytku i radości ludności” utworzono już w 1872 roku pierwszy rezerwat wolnej przyrody, Park Yellowstone¹². W Europie, zorganizowany ruch ochrony przyrody rozpoczyna się dopiero w początkach XX wieku.

W Polsce działania mające na celu ochronę przyrody sięgają czasów powstawania naszej państwowości. Podobnie jak w pozostałej części Europy, na początku działania te ograniczały się wyłącznie do ochrony ze względów gospodarczych i praktycznych. Wyłączone było jednak swobodne korzystanie z dobrodziejstw przyrody przez królów czy panujących właścicieli ziemskich w celu polowań czy wydobywania surowców naturalnych.

Już w XI wieku Bolesław I Chrobry, kontynuując rozbudowę grodów miejskich, wprowadził ograniczenia niekontrolowanego wykorzystywania dobrodziejstw natury. Ochroną objęte zostały przede wszystkim tury, żubry oraz bobry. W następnych wiekach wprowadzono również ograniczenia, a następnie kary za wyręb dębów.

Dzieje ochrony przyrody można podzielić na trzy okresy:

- konserwatorski,
- biocenotyczny;
- planistyczny¹³.

Okres konserwatorski obejmuje w Polsce i w Europie lata (1900-1925). Charakteryzuje go głównie ochrona pozostałości pierwotnej przyrody, koniecznej dla zachowania jej indywidualnych wartości jako tzw. *Pomniki i zabytki przyrody*¹⁴ (w przypadku indywidualnych okazów przyrody, lub rzadkich czy ginących gatunków roślin i zwierząt), oraz *rezerwaty i parki narodowe*, gdy ochrona dotyczyła większych obszarów. Przedstawicielem tego kierunku był

⁹ Fredrich Wilfelm Heinrich Alexander von Humboldt (ur. 14 września 1769 w Berlinie, zm. 6 maja 1859) – niemiecki przyrodnik, twórca określenia „pomnik przyrody”. Encyklopedia powszechna Gutenberga, Kraków, s. 228.

¹⁰ J. Makowiecka, *Orędzie króla Asioka*, Warszawa 1964, s. 319.

¹¹ L. Indeka, Z.M. Karaczun, *Człowiek a środowisko przyrodnicze*, Warszawa 1993, s. 71.

¹² A. Wodziczko, *Na straży przyrody*, Warszawa, 1965, s. 7.

¹³ Ibidem, s. 8

¹⁴ Pojęcie „pomnik przyrody” rozszerzył H. Conwentz, obejmując nim nie tylko zasługujące na ochronę pojedyncze obiekty przyrody żywej i nieożywionej (pomniki przyrody w ścisłym znaczeniu tego wyrazu), lecz również rzadkie, ginące gatunki zwierząt i roślin a nawet niewielkie tereny, na których zachowała się przyroda pierwotna. Ibidem, s. 13.

H. Conwentz (1855–1922), dyrektor Muzeum Przyrodniczego w Gdańsku. Ochronę związał z badaniami naukowymi, stając się twórcą nowej gałęzi badań – fizjograficzno-krajoznawczej, zwanej *konserwatorstwem*. Zagadnieniami tymi zajmował się również znakomity botanik M. Raciborski (1863–1917), który jako pierwszy, na uniwersytecie lwowskim i krakowskim, prowadził wykłady z zasad ochrony przyrody.

Okres biocenotyczny zaowocował skupieniem uwagi nauki wokół naturalnych wspólnot roślin i zwierząt występujących w przyrodzie jako zespół żywych organizmów występujących w pewnym środowisku, powiązanych licznymi zależnościami w jeden system

(biocenoza, ang. *biocenosis*; złożenie cząsteczki *bios* – życie i gr. *koinosis* – dzielony z kimś, wspólny¹⁵). W okresie biocenotycznym nastąpiło wyraźne odejście od ochrony drobnych elementów przyrody na korzyść zachowania wysoko rozwiniętego, całego świata roślinnego i zwierzęcego, będącego przedmiotem nauki zwanej socjologią roślin i biocenotyki. Już wówczas odkrywcze osiągnięcia tej dyscypliny nauki wskazywały na szkodliwe działanie stosowanych metod gospodarki leśnej, rolnej i wodnej, zubożające pierwotne biocenozy i naruszające ich naturalną równowagę. „Stwierdzono też, że stan przyrody pozostającej pod wpływem gospodarki człowieka stale się pogarsza. Lasy naturalne ulegają przemianie na sztuczne drzewostany coraz mniejszej wartości, mało odporne na nawiedzające je klęski masowego pojawiania się szkodników; zwierzyna łowna degeneruje się, wody zatrufane są ściekami zakładów przemysłowych i osiedli, co pociąga za sobą wyniszczenie ryb i innych organizmów wodnych. Urodzajność gleb spada, mnożą się choroby roślin uprawnych. Na dużych obszarach kraju obserwuje się postępujące wysychanie gleby, a równocześnie powodzie wyrządzają wielkie szkody”¹⁶.

Ochrona przyrody tego okresu skupia się wokół metod gospodarowania, nawiązujących do działania naturalnych czynników biologicznych, wykorzystujących bogactwo i różnorodność biocenoz leśnych, łąkowych, glebowych i wodnych w celu utrzymywania ich zdolności do samoregulacji, aby siły działające w obrębie tych biocenoz obracać na pożytek człowieka.

Nowatorskie podejście do gospodarki, oparte na zasadach ochrony przyrody, w sposób szczególny zaznaczyło się w leśnictwie. Szczególne osiągnięcia dla tego kierunku miał botanik J. Paczowski (1864–1942), twórca socjologii roślin. Stworzył on podstawy prawidłowej gospodarki zasobami i siłami żywej przyrody w lasach. Działaczami tego okresu byli również: G. Pawlikowski, B. Dyakowski, M. Siedlecki, W. Szafer, W. Goetel, M. Limanowski, B. Hryniewiecki, St. Sokołowski, A. Wodziczko i inni. W 1933 roku Wodziczko opublikował swoją pracę „Ochrona przyrody nową gałęzią wiedzy”. Pracą tą zapoczątkował wyodrębnienie ochrony przyrody jako nowej gałęzi wiedzy i odrębnej dyscypliny naukowej. W nauce tej wyróżnił takie działy, jak: nauka o równowadze w przyrodzie, nauka o wpływie wolnej przyrody na człowieka oraz pedagogikę fizjotaktyczną. Zaproponował również wprowadzenie zasad naukowych do gospodarki przyrodą. Profesor Wodziczko prezentował pogląd, że świadome kształtowanie krajobrazu jest ściśle związane z poziomem ochrony przyrody.

W okresie biocenotycznym datuje się również uchwalenie pierwszej ustawy o ochronie przyrody 10 marca 1934 roku, z równoczesnym uwzględnieniem zasad ochrony przyrody w innych ustawach. Opracowano wówczas projekty utworzenia pierwszych w Polsce parków narodowych, rezerwatów przyrody oraz uznano za pomniki liczne osobliwości przyrody. W okresie wojennym działalność w zakresie ochrony przyrody została w dużym stopniu

¹⁵ A. Markowski, *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2001.

¹⁶ A. Wodziczko, *Na straży przyrody...*, s. 9.

ograniczona, Nie przeszkodziło to jednak, aby w 1945 roku przy okazji reform społeczno-gospodarczych dać upust woli działaczom przyrody, poprzez uchwalenie 7 kwietnia 1945 r. nowej ustawy o ochronie przyrody (Dz.U. nr 25, poz. 180.). Uchwalona przez Sejm PRL ustawa w sposób rozszerzający potraktowała zagadnienia zawarte w poprzedniej ustawie. Podniesiono w niej zarówno ochronę tworów przyrody, jak również zagadnienia racjonalnej gospodarki jej zasobami i elementy krajobrazu. W tym okresie dużą rolę w rozwoju ochrony przyrody odegrała Liga Ochrony Przyrody, która powstała za sprawą uchwały podjętej w 1927 roku przez VIII Zjazd Państwowej Rady Ochrony Przyrody.

Duże znaczenie dla polskich osiągnięć w dziedzinie ochrony przyrody miało zorganizowanie w Warszawie (1960) kongresu IUCN¹⁷ i nadanie tam profesorowi Szaferowi honorowego członkostwa.

Brak szacunku do procesów samoregulacji, gdzie panuje równowaga pomiędzy głównymi składnikami: glebą, roślinnością i klimatem, pociągnęło jednak za sobą szereg zaburzeń w obrębie krajobrazu. Wycinanie lasu, mechaniczna regulacja rzek i usuwanie drzew i krzewów z krajobrazu rolniczego przyniosły kłęski powodzi, zaburzenia obiegu wody, osuszanie terenów, kontynentalizację klimatu i wiele innych niekorzystnych zjawisk. Wynikające z tego szkody spowodowały pogorszenie się warunków życiowych roślin, zwierząt i człowieka, dlatego po drugiej wojnie światowej, pod wpływem przeświadczenia, że krajobraz naturalny jest bogatszą niż biocenoza całością organiczną, zrodził się trzeci okres w dziejach ochrony przyrody zwany **planistycznym**.

W tym okresie za najważniejsze zadanie ochrony przyrody uznano zapobieganie stepowieniu. Dla osiągnięcia tego celu należało uzdrowić chory krajobraz poprzez oddziaływanie na wszystkie jego elementy, wzajemnie na siebie wpływające, jak to wskazuje nauka – biologia krajobrazu, czyli fizjocenotyka. Dowiedziano wówczas, iż uzdrowienie krajobrazu jest równocześnie warunkiem zdrowia człowieka, gdyż tylko w otoczeniu przyrody o nienaruszalnej równowadze biologicznej człowiek może znaleźć odpowiednie warunki życia¹⁸. W tym celu sporządzono jasny plan przestrzenny, uwzględniający wszystkie wpływające na siebie składniki krajobrazu. To właśnie z racji planu okres ten w ruchu ochrony przyrody nazwany został planistycznym.

OCHRONA PRZYRODY W LASACH

Przepisy ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach stanowią, że nadleśniczy Lasów Państwowych, stanowiących własność Skarbu Państwa i zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, prowadzi w nadleśnictwie samodzielnie trwale zrównoważoną gospodarkę leśną, na podstawie planu urządzania lasu oraz odpowiada za stan lasu.

Trwale zrównoważona gospodarka leśna musi uwzględniać w szczególności:

- zachowanie lasów i ich korzystnego wpływu na klimat, powietrze, wodę, glebę, warunki życia i zdrowia człowieka oraz na równowagę przyrodniczą;
- ochronę lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych ze względu na zachowanie różnorodności przyrodniczej, zachowanie leśnych zasobów genetycznych, walorów krajobrazowych lub potrzeb nauki;
- ochronę gleb i terenów szczególnie narażonych na zniszczenia lub uszkodzenia oraz terenów o specjalnym znaczeniu społecznym;

¹⁷ IUCN (International Union for Nature Conservation) – Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody, powołana w 1948 r. na pierwszym powojennym Kongresie Ochrony Przyrody w Fontainebleau pod Paryżem.

¹⁸ A. Wodziczko, *Na straży przyrody...*, s. 11.

- ochronę wód powierzchniowych i głębinowych, retencji zlewni, w szczególności na obszarach wododziałów i na obszarach zasilania zbiorników wód podziemnych;
- produkcję na zasadach racjonalnej gospodarki drewna oraz surowców i produktów ubocznych użytkowania lasu (UoI, art. 7 ust. 1).

Gospodarka leśna prowadzona jest według zasad:

- powszechnej ochrony lasów;
- trwałości utrzymania lasów;
- ciągłości i zrównoważonego wykorzystania wszystkich funkcji lasów;
- powiększenia zasobów leśnych (UoI, art. 8).

Do nadleśniczego należy również podejmowanie decyzji w sprawach związanych z ubocznym i rekreacyjnym korzystaniem z lasu.

Szczegółowy zakres zadań i uprawnień nadleśniczego określony został w statucie (PGL LP), nadanym w 1994 roku przez ministra ochrony środowiska, zasobów naturalnych i leśnictwa w drodze zarządzenia.

Lasy odgrywają szczególnie ważną rolę w ochronie życia na Ziemi. Pojęcie ochrony, już wcześniej przywołane, poszerza się więc o kolejne, najważniejsze, jak się wydaje zastosowanie, obejmujące swym zakresem wszystkie inne ochrony w odniesieniu do ochrony życia na Ziemi.

Należy zwrócić uwagę na istotne różnice między poszczególnymi ochronami. Przede wszystkim należy odróżnić ochronę lasu, jako wiedzę o procesach zachodzących w przyrodzie oraz doraźne akcje zwalczania szkodników lub chorób, od przemyślanej, zgodnej z samoregulującymi się procesami ochronnymi, przyrody w lesie. W pierwszym przypadku do zagrożeń mogących wystąpić zaliczamy zagrożenia związane z chemicznym eliminowaniem szkodników biotycznych (np. owadów, grzybów patogenicznych czy ssaków roślinożernych).

W istocie rzeczy wszelkie czynności polegające na opryskach chemicznych w ochronie lasu chronią drzewostan i poszczególne drzewa przed zniszczeniem, jednak tak pojmowana i stosowana ochrona stoi w zasadniczej sprzeczności do założeń ochrony w rozumieniu naturalnych potrzeb przyrody. Z punktu widzenia ochrony przyrody, interwencje w postaci chemicznego zwalczania szkodników ograniczają funkcje ekosystemowe, ponieważ obok owadów „szkodliwych”, które niewątpliwie stanowią materię konieczną dla realizowania się procesów życiowych innych organizmów, w zabiegach tych ginie wiele pożytecznych organizmów.

W świecie przyrody, pomimo częstych określeń „szkodliwe”, każda materia naturalna jest potrzebna, a nawet konieczna w łańcuszku rozlicznych powiązań. Określenie „szkodliwe” jest więc jedynie terminem umownym dla opisu zjawiska odmiennego, dla aktualnie poruszanego problemu ochrony.

W celu uzupełnienia całości kształtującej różnorodność gatunkową ekosystemu leśnego należy przywołać jeszcze ginącą florę i faunę, której cykl życiowy związany jest bezpośrednio lub pośrednio ze starymi drzewami i martwym drewnem. Stojące martwe drzewa oraz kłody drewna w różnym stadium rozkładu stanowią miejsca bytowania tysięcy gatunków owadów, glonów, grzybów, roślin, ptaków i dużej ilości bakterii, które również uczestniczą w całym procesie życiowym natury. Z tego powodu przedmiotem ochrony powinny być objęte wszelkie naturalne procesy samoregulacji, które jednak w praktyce leśnictwa często nie mają szans ukształtowania się lub nie są w ogóle stosowane¹⁹.

Szeroko i prawidłowo rozumiana ochrona przyrody nie jest tożsama z gospodarką leśną. Okoliczność ta w sposób zasadniczy wyklucza możliwość istnienia sensownego związku między gospodarką leśną a ochroną przyrody. Lansowane twierdzenia o rzekomej ochronie przy-

¹⁹ K. Rykowski, *Ochrona przyrody w gospodarce leśnej*, Warszawa 2007, s. 130.

rody w lasach, gdzie funkcje gospodarcze i wyrąb drzew są wiodącymi, w swej istocie, zgodnie z teorią prawa, w sensie logicznym jest fałszywe²⁰.

Gospodarka – gospodarowanie, jako zjawisko zostało dostrzeżone i opisane po raz pierwszy przez greckiego filozofa Ksenofonta (ok. 430–355 r. p.n.e), który naukę związaną ze sprawami gospodarstwa domowego nazwał ekonomiką, a związaną z gospodarstwem zarobkowym – chromatystyką. Za początek gospodarowania współczesna nauka przyjmuje 1776 rok i powstanie dzieła Adama Smitha „Badania nad naturą i przyczynami bogactw narodów”²¹. W pracy tej autor zdefiniował kategorię człowieka gospodarującego (homo oeconomicus), którego motywem wszelkich działań jest chęć posiadania jak największej ilości dóbr. Charakter tych dóbr dostosowany jest do potrzeb ludzi. Całokształt działań jednostkowych i zespołowych oraz środków materialnych, które albo bezpośrednio zaspokajają potrzeby, albo tworzą bezpośrednio lub pośrednio warunki tego procesu, wraz z procesem porównywania korzyści i strat, połączone z wyborem najlepszej dostępnej możliwości, nazywa się gospodarowaniem.

Gospodarowanie obejmuje czynności faktyczne i prawne, które składają się między innymi na: zarządzanie, dysponowanie, korzystanie itp.²² W tym przypadku – w zależności od właściciela i przeznaczenia lasu. Mniejszy ciężar stanowią uwarunkowania dotyczące lasów własności osób fizycznych oraz osób prawnych, innych niż Skarb Państwa, gdyż zabezpieczają wyłącznie własne interesy majątkowe tych osób.

Szczególne unormowania a zarazem uszczegółowienie zasad gospodarowania następuje w odniesieniu do lasów i nieruchomości Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego, gdyż służą one interesowi publicznemu, społecznemu (użyteczności publicznej).

Leśnictwo, pomimo że w Polsce zdecydowana większość elementów chronionych to przyroda leśna lub z lasem związana, nie dysponuje spójną teorią ochrony przyrody. W lasach państwowych, bez względu na ich publiczny i powszechny charakter, stosowany jest wyizolowany sposób postrzegania zagadnień ochrony, którego istota zmierza do specyficznego rodzaju ochrony – stosowanej jedynie w lasach.

Jak wynika z ustawy o lasach²³, las jest jednym z najważniejszych elementów środowiska przyrodniczego. Lasami stanowiącymi własność Skarbu Państwa zarządza Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP), jako *statio fisci*²⁴, jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. W ramach sprawowanego zarządu Lasy Państwowe prowadzą gospodarkę leśną, gospodarują gruntami i innymi nieruchomościami oraz nieruchomościami związanymi z gospodarką leśną, a także prowadzą ewidencję majątku Skarbu Państwa oraz ustalają jego wartość²⁵. Leśnictwo ze względu na historyczne związki człowieka z lasem stanowi taką formę użytkowania ziemi, która dostarcza różnorodnych korzyści człowiekowi, zwanych funkcjami lasu. Funkcje lasu są zmiennymi, zależnymi od charakteru lasu, a także od polityki prowadzenia gospodarki leśnej, która ściśle koresponduje z polityką państwa. Niezmienną jest jedynie

²⁰ A. Tarski, *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*, Warszawa 1933, s. 60.

²¹ M. Goik, *Wybrane problemy mikroekonomii*, Bytom 2002, s. 22.

²² G. Bieniek, S. Kalus i in., *Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 41.

²³ Ustawa z dnia 28 września 1991r., o lasach (Dz.U. 2011 r. Nr 12, poz. 59).

²⁴ M. Sekuła, *Reprezentacja Skarbu Państwa (Sejmu RP) w postępowaniu sądowym*, „Monitor Prawniczy” 11/2007. Problematyka reprezentacji Skarbu Państwa jest bardzo złożona i ma wiele aspektów. Według art. 67 Kpc zasadą jest, że gdy stroną jest Skarb Państwa, do podejmowania w jego imieniu czynności procesowych uprawniony jest odpowiedni organ tej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie (tzw. *statio fisci*). Nazwą tą powszechnie określa się również organy jednostek organizacyjnych, które dokonują czynności za Skarb Państwa.

²⁵ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach, art. 4.

potencjalna możliwość spełniania przez lasy funkcji kształtowania pozytywnego oddziaływania na otoczenie przyrodnicze oraz realizacja preferencyjnych zapotrzebowań społecznych.

Lasy pod względem funkcji w sensie ogólnym dzielą się na dwie grupy: lasy gospodarcze i lasy socjalne. Obydwie te grupy mogą się realizować na każdej powierzchni leśnej. Problem polega jedynie na tym, że pomiędzy nimi powinna być zachowana równowaga wymogów ekologicznych oraz interesów ekonomicznych i potrzeb socjalnych społeczeństwa. Praktyka dowodzi jednak realizacji modelu gospodarki leśnej opartego na zapewnieniu równowagi gospodarczej pomiędzy kosztami a dochodami z produkcji leśnej. Użytkowanie lasów gospodarczych sprowadza się wyłącznie do wycinania drzew, sprzedaży drewna, płodów runa leśnego i użytków ubocznych. W interesie Lasów Państwowych jako reprezentanta Skarbu Państwa, a także w prowadzeniu działań w imieniu instytucji państwa jako takiego, czy w prowadzeniu działań w imieniu własnym, jest działanie na rzecz Skarbu Państwa lub powstrzymywanie się od działania w celu utrzymania oraz poprawy sytuacji prawnej i finansowej podmiotu reprezentowanego. Wyznacznikiem podejmowanych działań lub powstrzymywania się od działań jest bez wątpienia wielkość strumienia dochodów uzyskiwanych z produkcji drewna, pozyskiwania płodów runa leśnego i użytków ubocznych.

Należy podkreślić, że generowanie przychodów przez Lasy Państwowe winno się odbywać bez szkody dla przyrodniczych ekosystemów leśnych oraz innych systemów, na które wpływ wywiera gospodarka leśna, a przede wszystkim bez jakiegokolwiek szkody dla społecznych wartości i społecznych funkcji lasu.

Z racji zarządzania mieniem Skarbu Państwa korzyści pobierane z lasu przez Lasy Państwowe powinny odpowiadać jedynie udziałowi podmiotu w dochodach osiągniętych z działalności gospodarczej prowadzonej w lasach. Ponadto pomimo że „Lasy Państwowe prowadzą działalność na zasadzie samodzielności finansowej i pokrywają koszty działalności z własnych przychodów”²⁶, a przychody są przychodami własnymi Lasów Państwowych, powinny one służyć interesowi Skarbu Państwa lub interesowi państwa (jednak bez szkody dla Skarbu Państwa), nawet dla zaspokojenia potrzeb działalności instytucji władzy publicznej w zakresie turystyki i rekreacji, służącym zaspokajaniu żywotnych potrzeb wszystkich ludzi, lecz w każdym przypadku w imieniu własnym LP.

Lasy socjalne ochronne (społeczne, publiczne) wraz z gospodarczymi pomimo niejasnych uregulowań prawnych stanowią stały, nierozłączny element środowiska naturalnego lasu. „Zasady hodowli lasu” pomimo istotnych różnic pomiędzy funkcjami poszczególnych grup identycznie określają i zalecają postępowanie w lasach ochronnych, jak i w lasach gospodarczych, w których funkcję wiodącą stanowi duża ilość i wysoka jakość pozyskanego surowca oraz wysoki zysk. W obydwu grupach zalecane są te same sposoby postępowania ochronnego w stosunku do flory i fauny.

Niejasna jest również sytuacja leśnych kompleksów promocyjnych (LKP)²⁷ w ochronie przyrody w lasach. Powołaniu (LKP) przyświecał cel „integrowania celów trwałej gospodarki leśnej i aktywnej ochrony przyrody”²⁸. „Zasady postępowania hodowlano-ochronnego” dla (LKP) nie różnią się jednak, w sposób istotny od zasad postępowania gospodarczego w lasach niestanowiących

²⁶ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach, art. 50.

²⁷ „Leśne kompleksy promocyjne” – duże zwarte obszary leśne, w których prowadzi się proekologiczną gospodarkę leśną. Powołane zostały zarządzeniem Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych nr 3 z dnia 19 grudnia 1994 r. (LKP) stanowią miejsce promocji wielofunkcyjnej gospodarki leśnej jako elementu zrównoważonego rozwoju. W nich realizuje się dbałość o naturalne walory lasu, przyjazne, środowisko technologie, badania naukowe, edukację ekologiczną, aktywny, zdrowy wypoczynek, turystyka oraz dbałość o dziedzictwo kulturowe.

²⁸ R. Kapuściński, *Leśne kompleksy promocyjne*, Warszawa 1997, s. 83.

(LKP). Nadleśnictwa, w ramach (LKP), nie prowadzą odmiennej gospodarki, bardziej proekologicznej, respektującej, w sposób odmienny, ochronę przyrody. Należy również dodać, iż istnienie (LKP), w opinii społecznej, jak również w opinii samych leśników nie spowodowało promocji ochrony przyrody ani przełomu w podejściu do gospodarki leśnej. Ujednolicenie procedur postępowania w gospodarce leśnej odzwierciedla również stosunek ustawodawcy i jego motywację do zagadnień ochrony przyrody. Można uznać, iż praktycznie wszystkie lasy w Polsce zaliczyć można do lasów gospodarczych lub lasów ochronnych bez jakichkolwiek konsekwencji.

Dużo wątpliwości budzi „Program ochrony przyrody”, stanowiący obligatoryjny element planu urzędnienia lasu²⁹. Program ten niewiele wnosi do działań na rzecz ochrony przyrody w lasach. Przywołuje jedynie istniejące już uregulowania prawne, zarządzenia i instrukcje dla innych czynności gospodarczych w lesie. Powtarza podziały, definicje i cele. Nie istnieją przesłanki mogące potwierdzić, iż program ten przyczynił się w jakikolwiek sposób do postępu ochrony przyrody w lasach.

Stan polskiego środowiska naturalnego obserwować można na podstawie żywotności polskich lasów i jego składu gatunkowego. Niestety, stan polskich lasów jest zły. Wiele drzewostanów uległo całkowitej degradacji (Sudety, Tarnobrzeg, Górny Śląsk). Ze względu na skażenia ekosystemów leśnych przyrost masy drzewnej postępuje zbyt wolno. Drzewa w procesie fotosyntezy nie są w stanie asymilować wystarczającej ilości dwutlenku węgla i produkować odpowiedniej ilości tlenu.

Degradacja środowiska przyrodniczego w Polsce, za przyczyną intensywnej, pozbawionej dbałości o przyrodę – jako dobra publicznego, działalności przemysłowej i gospodarczej człowieka, głównie w lasach, dotyka wszystkich systemów przyrodniczych. Oczywiście niemożliwy jest powrót do tradycyjnych metod gospodarowania, charakterystycznych dla naszych przodków, ale pewne jest, iż rewolucja agrarna zmieniła wszystko, co dla istnienia życia na Ziemi było dobre.

Obecnie, z uwagi na rolę lasu w podtrzymywaniu życia na naszej planecie, wyłania się wyjątkowa pozycja leśnictwa we współczesnym świecie. Trudno o większe skupienie ludzkiej nadziei wokół tego przedmiotu gospodarowania. Ale jednocześnie trudno o bardziej konfliktogenne obszary w miejscach krzyżowania się tych nadziei³⁰. W tym kontekście, dążąc do godzenia sprzecznych oczekiwań, rozwiązanie i pomoc przynieść winna koncepcja trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, która to koncepcja koresponduje z koncepcją zrównoważonego rozwoju, wyrażoną w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska oraz w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który stanowi, że: „Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych”.

Pojęcie zrównoważonej gospodarki wywodzi się z leśnictwa. Sama koncepcja zrównoważonego rozwoju wypracowana została przez Światową Komisję do Spraw Środowiska i Rozwoju, powołaną przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1983 r. Efektem pracy Komisji stał się raport zwany „Raportem Komisji Brundtland”, którego zasadniczą myślą stała się koncepcja stabilnego zrównoważonego rozwoju, polegającego na takim procesie zmian, w którym eksploatacja zasobów, kierunki inwestowania, kierunki postępu technicznego i zmiany instytucjonalne pozostają w harmonii oraz zachowują i gwarantują możliwości zaspokajania ludzkich potrzeb i aspiracji na przyszłość.

W procesie zrównoważonego rozwoju człowiek winien być w centrum zainteresowania i mieć prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą, gdyż stanowi on część przyrody,

²⁹ Plan urzędnienia lasu (art. 8 uol), stanowi podstawowy dokument określający zasady gospodarki leśnej, z uwzględnieniem: 1) przyrodniczych i ekonomicznych warunków gospodarki leśnej; 2) celów i zasad gospodarki leśnej oraz sposobów ich realizacji, określonych dla każdego drzewostanu i urządzanego obiektu, z uwzględnieniem lasów ochronnych. Jest sporządzany obligatoryjnie dla lasów stanowiących własność Skarbu Państwa. Istnieje jeszcze Uproszczony plan urzędnienia lasu. Sporządzany jest dla lasów niestanowiących własności Skarbu Państwa.

³⁰ K. Rykowski, *Studia i materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, Zeszyt 3(19), 2009, s. 253.

a ponadto wyposażony został w umysł dla sprawnego i mądrego poruszania się w środowisku. Jako jedyna myśląca i przewidująca istota Ziemi, człowiek otrzymał prawa, biorąc tym samym na siebie obowiązki względem wszystkich istot. Obowiązkiem jest przede wszystkim obrona praw mniejszych i słabszych. Kryterium słabszego, w kontekście zrównoważonego rozwoju i ochrony przyrody, spełnia sama przyroda. Przyroda w zetknięciu z prawami ekonomii i gospodarki leśnej, nastawionej na zysk, nie rokuje żadnych szans na przetrwanie.

W polskim prawie ochrony środowiska „zrównoważony rozwój” został określony jako rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń.

Wyważenie wartości tych działań, kiedy wartości pozostają w konflikcie³¹ stanowi istotę zrównoważonego rozwoju. W sprawie zrównoważonego rozwoju wypowiadał się Trybunał Konstytucyjny, który w uzasadnieniu wyroku wskazał: „Władze publiczne są bowiem przede wszystkim zobowiązane do prowadzenia polityki zapewniającej bezpieczeństwo ekologiczne współczesnym pokoleniom (art. 74 ust. 1.) Sformułowanie to ma charakter typowy dla określenia zadań (zasad polityki) państwa, nie rodzi natomiast bezpośrednio jakichkolwiek praw podmiotowych po stronie jednostki. Pojęcie bezpieczeństwo ekologiczne, należy rozumieć jako uzyskanie takiego stanu środowiska, który pozwala na bezpieczne przebywanie w tym środowisku i umożliwia korzystanie z tego środowiska w sposób zapewniający rozwój człowieka. Ochrona środowiska jest jednym z elementów bezpieczeństwa ekologicznego, ale zadania władz publicznych są szersze – obejmują też działania poprawiające aktualny stan środowiska i programujące jego dalszy rozwój. Podstawową metodą uzyskania tego celu jest – nakazane przez art. 5 Konstytucji – kierowanie się zasadą zrównoważonego rozwoju, co nawiązuje do ustaleń międzynarodowych, w szczególności konferencji w Rio de Janeiro w 1992 r. (por. J. Boć, *Konstytucja Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 r.*, pod red. J. Bocia, Wrocław 1998, s. 24 i nast.). W ramach zasad zrównoważonego rozwoju mieści się nie tylko ochrona przyrody czy kształtowanie ładu przestrzennego, ale także należyta troska o rozwój społeczny i cywilizacyjny, związany z koniecznością budowania stosownej infrastruktury, niezbędnej dla – uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby – życia człowieka i poszczególnych wspólnot. Idea zrównoważonego rozwoju zawiera więc w sobie potrzebę uwzględnienia różnych wartości konstytucyjnych i stosownego ich wyważenia”³².

Trwałości procesów przyrodniczych pod względem prawnym chroni ustawa³³, która z przedmiotem ochrony wiąże cały zestaw zagadnień teoretycznych. Wprowadza i rozróżnia: cele – co chronimy, zasady oraz koncepcje – jak ochronić. Przywołuje również element zwany motywem, który zdaniem Chrisa Masera stanowi sens ludzkich działań, gdyż jak uważa autor „(...), stare powiedzenie – Czyny przemawiają głośniejsz niż słowa – jest tylko częściowo prawdziwe. Nie mówi się mianowicie o tym, że motywacje przemawiają głośniejsz niż czyny. To motywacje określają, na co patrzymy i w jaki sposób. Nasze motywacje określają, dlaczego i w jaki sposób tworzymy nowy projekt lasów Przyrody; określają też naszą gotowość do zrozumienia, zaakceptowania i przyjęcia odpowiedzialności za skutki, jakie nasze działania powodują na przestrzeni czasów”³⁴.

³¹ Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, Toruń 2009, s. 71.

³² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 czerwca 2006 r. sygn. K 23/05 (OTK – A 2006/6/62).

³³ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2009 r. Nr 151, poz.1220).

³⁴ Ch. Maser, *Nowa wizja lasów*, Bielsko Biala 2003, s. 27.

Ustawa o ochronie przyrody jako najważniejsze uznaje kształtowanie ochrony przyrody z uwzględnieniem warunków życia człowieka. Określa ona warunki ochrony biosfery (komponentów ożywionych środowiska – roślin, zwierząt i grzybów) oraz siedlisk, obszarów i krajobrazu. Wprowadza także przestrzenne formy prawne ochrony przyrody oraz inne elementy ochrony. Przyjmuje również, iż realizacja ochrony przyrody winna się odbywać poprzez czynne podejmowanie określonych działań ochronnych lub ograniczanie (zaniechanie) działań mogących wywołać degradację.

Wyróżnia się dwie formy ochrony:

- ochronę czynną, tj. „stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów”;
- ochronę bierną, zwaną konserwatorską, obejmującą prawną ochronę obszarów i zasobów przyrodniczych w celu ograniczenia ich dostępności i eksploatacji.

Ze względu na miejsce ochrony wyróżnia się:

- ochronę *in situ* (łac. *in situ* – na miejscu) – ochrona gatunku, siedliska, obiektu przyrodniczego, realizowana w jego naturalnym środowisku życia poprzez zachowanie niezmiennych warunków siedliskowych oraz zaniechanie pozyskiwania osobników tego gatunku lub dostosowanie rozmiarów i metod pozyskiwania do możliwości ich reprodukcji. Ochronie *in situ* służą przede wszystkim przestrzenne, prawne formy ochrony przyrody;
- ochronę *ex situ* (łac. *ex situ* – poza miejscem) – obejmuje leśne zasoby genowe zagrożone wyginięciem, głównie z powodu zmian środowiska, a polega na zakładaniu upraw pochodnych *ex sita* w miejscu zastępczym, gdzie mogą dalej żyć, lecz pod stałą opieką człowieka. Ochroną tą mogą być objęte: instytucje naukowe, urzędy konserwatorskie, parki narodowe, ogrody botaniczne itp.

Ze względu na sposób ochrony wyróżnia się trzy formy:

- ochronę częściową – obejmującą ochronę gatunków roślin, zwierząt i grzybów, dopuszczającą możliwość redukcji liczebności populacji oraz pozyskiwania osobników tych gatunków lub ich części;
- ochronę ścisłą – co w praktyce oznacza całkowite i trwałe zaniechanie bezpośredniej ingerencji człowieka w stan ekosystemów, elementów przyrody, w cykle procesów życiowych przyrody na całym obszarze objętym ochroną;
- ochronę krajobrazową – pozwalającą zachować istotne cechy chronionego krajobrazu³⁵.

Podobnie jak przy uprawie roli człowiek czyni zabiegi w krajobrazie. Mają one na celu utrzymanie jego wartości, regenerację i uzdrowienie. Uprawa krajobrazu służy więc przede wszystkim celom biologicznym, a nie tylko estetycznym, na co głównie dawniej zwracano uwagę w związku z tzw. architekturą krajobrazu. Na uprawę krajobrazu składają się między innymi: ochrona krajobrazu, pielęgnowanie krajobrazu oraz kształtowanie krajobrazu³⁶.

Ustawowe formy ochrony przyrody:

- parki narodowe;
- rezerваты przyrody;

³⁵ Ochrona krajobrazu stanowi współcześnie działalność zapewniającą utrzymanie lub restytucję naturalnych i kulturowych zasobów i walorów określonego środowiska geograficznego. Ochrona krajobrazu wiąże się zarówno z ochroną przyrody, jak i z ochroną zabytków kultury, sztuki, archeologii i folkloru. Wkracza również w planowanie przestrzenne i filozofię estetyczną.

³⁶ A. Wodziczko, *Na straży przyrody...*, s. 158.

- parki krajobrazowe;
- obszary chronionego krajobrazu;
- obszary Natura 2000;
- pomniki przyrody;
- stanowiska dokumentacyjne;
- użytki ekologiczne;
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów;
- Natura 2000.

Obszar Natura 2000 obejmuje:

- obszary specjalnej ochrony ptaków (OSOP) – dla ochrony populacji dziko występujących ptaków jednego lub wielu gatunków.
  - specjalne obszary ochrony siedlisk (SOOS) – wyznaczane w celu trwałej ochrony siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin, zwierząt lub odtworzenia właściwego stanu ochrony,
  - obszary mające znaczenie dla Wspólnoty – obszar zatwierdzony przez Komisję Europejską, będący w trakcie procedowania w Ministerstwie Środowiska.

Podstawą prawną do tworzenia sieci Natura 2000 są: Dyrektywa w sprawie ochrony dzikich ptaków, zwana Dyrektywą Ptasią (79/409/EWG z 2 kwietnia 1979 r.) oraz Dyrektywa w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, zwana Dyrektywą Siedliskową (92/43/EWG z 21 maja 1992 r.). Ponadto ustawa przewiduje możliwość tworzenia: stref ochrony ostoi oraz stanowisk – dotyczących gatunków zwierząt, roślin i grzybów podlegających ochronie prawnej gatunkowej; parków gminnych, ogrodów botanicznych; ogrodów zoologicznych, jak również ośrodków rehabilitacji zwierząt.

DYLEMATY OCHRONY PRZYRODY W LASACH

Przystępując do zagadnień ochrony przyrody w lasach, nie sposób nie odnieść się do ochrony w sensie ogólnym, by stwierdzić, że system ochrony przyrody funkcjonujący w Polsce jest niespójny i mało skuteczny. Krytyczne uwagi, głównie środowiska skupionego wokół ochrony dziedzictwa przyrodniczego, jak i części zainteresowanego społeczeństwa, dotyczą nie tylko złych uregulowań prawnych, ale także rozwiązań organizacyjnych i finansowych, co w efekcie przekłada się na obniżenie rangi ochrony przyrody i postępującą degradację środowiska przyrodniczego.

Najpowszechniejszą metodą ochrony przyrody jest obejmowanie cennych składników środowiska przyrodniczego różnorodnymi formami ochrony prawnej. Różnicowanie form ochrony wynika z różnych funkcji, jakie spełniają. W praktyce w sposób naturalny zdarza się występowanie wielu form ochrony na tym samym obszarze. Sytuacja ta powoduje sztuczne zawyżenie wskaźnika występowania form ochrony. Okazuje się jednak, że najbardziej restrykcyjna ochrona w Polsce, charakteryzująca się całkowitym brakiem ingerencji człowieka, występuje zaledwie na 0,2% powierzchni kraju, a tworzenie nowych obszarów poza wyznaczeniem sieci Natura 2000 bardzo spowolniało. Jako przyczynę upatruje się wprowadzenie do ustawy o ochronie przyrody wymogu uzgadniania decyzji o utworzeniu obszaru chronionego z władzami samorządowymi. Sytuacja ta rodzi uzasadnione wątpliwości i pytanie – czy

mając na względzie dobro o znaczeniu ogólnokrajowym, o wartości niejednokrotnie ponad czasowej, możliwe jest, aby społeczności lokalne, kierując się jedynie interesem miejscowym, mogły decydować w tej sprawie?

Sytuację pogarsza zła polityka i brak sprawnego działania instytucji rekompensat finansowych dla samorządów i innych właścicieli terenów przeznaczonych pod ochronę za ograniczenia w użytkowaniu swoich terenów.

Niespójna jest również terminologia stosowana w obszarze lasu i gospodarki leśnej, wywierająca znaczny wpływ na zagadnienia ochrony. Brak jest jednoznacznych określeń, wyczerpująco zdefiniowanych, mających służyć leśnikom do doskonalenia gospodarki leśnej, jak również wszystkim osobom i instytucjom spoza branży leśnej zainteresowanym sprawowaniem społecznego nadzoru nad gospodarką leśną w Polsce. Chodzi o takie określenia jak np.: wielofunkcyjna gospodarka leśna; las wielofunkcyjny; trwale zrównoważona gospodarka leśna; funkcje lasu. W ustawie z 28 września 1991 r., o lasach (art. 6.1) mowa jest o ochronnych, gospodarczych i socjalnych funkcjach lasu. W „Polityce leśnej państwa” (rozdz. I. p. 4) wymienia się funkcje ekologiczne (ochronne), funkcje produkcyjne (gospodarcze) oraz funkcje społeczne. Inny podział przyjęto natomiast w „Zasadach hodowli lasu” (ZHL). Tam w § 4 stworzono dwie kategorie: 1) funkcje materialne, wynikające z samego istnienia lasu oraz, 2) funkcje kształtowane, czyli wzmagane w określonym kierunku metodami gospodarki leśnej. Inny podział stosowany w ZHL wyróżnia: funkcje biotyczne, zwane również przez autora jako środowisko twórcze, ekologiczne lub społeczne, oraz funkcje ochronne, jak również funkcje produkcyjne i reprodukcyjne. Nieco odmiennie uregulowane jest zagadnienie w „Instrukcji urządzania lasu”. Przyjęto w niej jedynie funkcje ochronne oraz podzielono las na: ochronny, rezerwatowy i gospodarczy.

Nie mniej skomplikowane jest nazewnictwo z zakresu zrównoważenia gospodarki leśnej. W „Polityce Leśnej Państwa” przeplatają się: zasady trwale zrównoważonego rozwoju, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej z wielofunkcyjną gospodarą leśną lub modelem trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, by następnie przejść do modelu proekologicznej i zrównoważonej ekonomicznie gospodarki.

Nowe pojęcie wprowadzono w załączniku nr 1 do Zarządzenia 65 „Polityki Leśnej Państwa” (PLP) w sprawie regionalnych programów operacyjnych. Mowa tam o trwałej wielofunkcyjności lasu w nieograniczonej perspektywie czasu. Nowy termin spotykamy w Aneksie II do (PLP). Wspomina się w nim o wypracowaniu prosozologicznego modelu gospodarki leśnej.

Zróżnicowanie terminologiczne określające badany przedmiot, między innymi pod względem trwałości, jak wykazano, jest niejasne i zawiłe. W takiej sytuacji trudno jest oczekiwać od adresatów tych norm działań mających jednoznacznie kierować na kształtowanie środowiska według jednolitych zasad ochronnych czy gospodarczych. Ta, jak się wydaje, celowa zawiłość odsłania istniejący konflikt pomiędzy ekologicznym podejściem do przyrody i środowiska a ekspansywnymi formami gospodarowania. „(...) jedni uważają, że trwałość wywodzi się z naturalnych systemów ekologicznych i może być osiągnięta przez stosowanie zasady konserwacji przyrody we wszystkich obszarach działalności człowieka, inni pozostają na starych pozycjach, twierdząc, że trwałość to kontynuacja ekonomicznej teorii wzrostu gospodarczego i ekonomii dobrobytu, jeszcze inni (i ci wydają się być najbliższej istoty trwałości rozwoju) biorą pod uwagę ekologiczno-środowiskowe ograniczenia działalności gospodarczej, poszukując kompromisu między potrzebami człowieka a możliwościami środowiska”³⁷.

³⁷ K. Rykowski, *O leśnictwie trwałym i zrównoważonym*, Warszawa 2006, s.10.

WNIOSKI

Lasu nie można traktować jako oddzielnych dóbr i usług. Wymaga on holistycznego podejścia, bo jedynie jako całość stanowi wartość. Pojmowanie lasu jedynie w kategoriach pobierania materialnych korzyści jest błędne i stanowi realne zagrożenie dla jego istnienia. Ochrona przyrody w lasach nie może oznaczać jedynie kategorii ochrony ścisłej i izolować się od działalności gospodarczej człowieka, ale nie można również pozbawić się lasów ściśle chronionych. Leśnictwo winno być nastawione głównie na wzorce i wiedzę, czerpane z obserwacji przyrody, w której człowiek zajmuje istotne miejsce. Czynności gospodarcze w lasach muszą się mieścić w szczegółowych ramach prawnych, które wyznaczają sztywne granice dopuszczalności działań gospodarczych. Jednocześnie zakres dopuszczalnych odstępstw należy interpretować zawężająco, z uwzględnieniem celów ochrony przyrody. Wszelkie odstępstwa od powyższego wymogu winny być traktowane jako działania sprzeczne z prawem i podlegać odpowiedzialności, w szczególności odpowiedzialności wykroczeniowej na podstawie ustawy o ochronie przyrody i odpowiedzialności cywilno-administracyjnej, na podstawie ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Ten typ odpowiedzialności o mieszanym cywilno-administracyjnym charakterze został uregulowany w ustawie z 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, zwanej ustawą szkodową, implementującą dyrektywę 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu, (Dz.U. UE z 2004 r., L 143, poz. 56 z późn. zm.).

Odpowiedzialność ta stanowi narzędzie niezależne od odpowiedzialności wykroczeniowej i karnej, a zatem wszystkie rodzaje odpowiedzialności można uruchomić kumulatywnie.

Podstawą odpowiedzialności jest między innymi spowodowanie szkody przez podmiot korzystający ze środowiska, czyli podmiot, którego działanie doprowadziło do powstania szkody w środowisku (w tym przypadku: lasy), dotyczącej gatunków chronionych.

Podstawą naruszeń i wystąpienia szkody jest negatywna ocena wystawiona według kryteriów zawartych w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 30 kwietnia 2008 r., w sprawie kryteriów występowania szkody w środowisku (Dz.U. z 2008 r., Nr 52, poz. 501). W przypadku szkody dotyczącej gatunków chronionych, szkodę charakteryzuje między innymi zniszczenie lub uszkodzenie siedliska gatunku chronionego, jak również pogorszenie stanu lub funkcji populacji gatunku chronionego.

Ustawa szkodowa w art. 5 przewiduje jednak wyłączenia. W myśl tego przepisu ustawy nie stosuje się do gospodarki leśnej prowadzonej zgodnie z zasadami trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, o której mowa w ustawie o lasach. Jednak, jak wcześniej wykazano, gospodarka leśna praktycznie nie jest prowadzona w granicach obowiązującego prawa. Również terminologia stosowana w tym przedmiocie nie należy do precyzyjnych. Należy jednak podkreślić, że wyłączenie zawarte w art. 5 ustawy szkodowej nie licuje i jest sprzeczne z przepisem dyrektywy 2004/35/WE, na co zwraca uwagę w opracowaniu dotyczącym implementacji dyrektywy A. Kepel³⁸. Jak podkreśla autor, wyłączenie „zrównoważonej gospodarki leśnej” spod działania reżimu odpowiedzialności za szkody w środowisku narusza przepisy dyrektywy 2004/35WE. Dyrektywa ta, stosując prounijną, celowościową wykładnię ustawy szkodowej, stanowi, iż należy do minimum ograniczyć zakres wyłączenia, a zwłaszcza nie należy stosować wyłączenia od odpowiedzialności działań ewidentnie sprzecznych z przepisami regulującymi

³⁸ A. Kepel, *Niezauważona rewolucja. Dyrektywa odpowiedzialnościowa już obowiązuje*, „Salamandra” 2007, nr 1.

ochronę gatunkową. W ciągu ostatnich setek milionów lat, poza epizodycznymi katastrofami, ginął przeciętnie jeden gatunek rocznie. Obecnie, według Canadian Wildlife Service – jeden gatunek ginie co dwadzieścia minut, czyli 27 tys. rocznie. Według obliczeń Światowej Unii Ochrony Przyrody pod koniec minionego wieku zagrożonych wymarciem było 3565 gatunków zwierząt (m. in. 452 gatunków ryb; 1029 gatunków ptaków; 505 gatunków ssaków) oraz ok. 34 tys. gatunków roślin (m.in. 925 gatunków palm i 7625 innych gatunków drzew³⁹).

BIBLIOGRAFIA

- Bieniek G., Kalus S., *Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, Warszawa 2005.
- Bukowski Z., *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, Toruń 2009.
- Encyklopedia powszechna Gutenberga, Kraków 1995.
- Goik M., *Wybrane problemy mikroekonomii*, Bytom 2002.
- Indeka L. Karaczun M., *Człowiek a środowisko przyrodnicze*, Warszawa 1965.
- Kapuściński R., *Leśne kompleksy promocyjne*, Warszawa 1997.
- Kepel A., *Niezauważona rewolucja. Dyrektywa odpowiedzialnościowa już obowiązuje*, „Salamandra” 2007, nr 1.
- Lenart W., *Współczesne wyzwania ochrony przyrody a zrównoważony rozwój*, Warszawa 2012.
- Makowiecka J., *Orędzie króla Asioka*, Warszawa 1964.
- Markowski A., *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 1965.
- Maser Ch., *Nowa wizja lasów*, Bielsko Biała 2003.
- Rudzik-Wasiak B., *Miasta marzeń 2, Grecja*, Warszawa 2012.
- Rykowski K., *O leśnictwie trwałym i zrównoważonym*, Warszawa 2006.
- Rykowski K., *Ochrona przyrody w gospodarce leśnej*, Warszawa 2007.
- Rykowski K., *Studia i materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-leśnej*, Zeszyt 3(19), Warszawa 2009.
- Sekuła M., *Reprezentacja Skarbu Państwa (Sejm RP) w postępowaniu sądowym*, „Monitor Prawniczy” 11/2007.
- Sikorska-Michalak A., Wojniłko O., *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998.
- Tarski A., *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*, Warszawa 1933.
- Wodiczko A., *Na straży przyrody*, Warszawa 1965.

Streszczenie: Lasami państwowymi w Polsce w imieniu Skarbu Państwa zarządza Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, jako *statio fisci*. W ramach zarządu Lasy winny prowadzić trwale zrównoważoną gospodarkę leśną. Las jako jeden z najważniejszych komponentów środowiska przyrodniczego, obok pozyskania drewna, ma do spełnienia przede wszystkim funkcje społeczne jak również ochrony przyrody. Szeroko i prawidłowo rozumiana ochrona przyrody, nie jest jednak tożsama z gospodarką leśną, gdzie funkcje gospodarcze i pozyskanie drewna są działaniami wiodącymi.

Słowa kluczowe: gospodarka leśna, ochrona przyrody, zrównoważony rozwój, odpowiedzialność za szkody, wykroczenia.

³⁹ W. Lenart, *Współczesne wyzwania ochrony przyrody a zrównoważony rozwój*, Warszawa 2012, s. 7.

FOREST MENAGEMENT IN VIEW OF NEEDS OF THE CONSERATION OF NATURAL

Summary: In Poland, on behalf of the state treasury, a National Forest Household is managing National Forests, as *statio fisci*. In frames of the management board Forests should lead the sustainable forest management permanently. Forest, as one of the most important components of the natural environment, besides acquiring wood has, above all, social functions as well as the conservations of nature to fulfill. Widely and correctly understood conservation of nature is not identical with the forest management, where economic functions and acquiring wood are leading actions.

Key words: forest management, the conservation of nature, sustainable development, responsibility for the damage, offences